

BISERICA DOMNEASCĂ DIN PITEȘTI PÂNĂ LA 1848

OCTAVIAN DĂRMĂNESCU*

Momentului sfințirii bisericii domnești Sf. Gheorghe din Pitești, 13 mai 1656, zi de marți¹, de către domnitorul Constantin Șerban Basarab zis Cârnuț (9/19 aprilie 1654-28 februarie/10 martie 1658 și 1/11 mai - 25 mai/4 iunie 1660 în Țara Românească, octombrie-noiembrie 1659 și 17 ianuarie/27 ianuarie 1661-17 februarie - 27 februarie 1661 în Moldova) și de către soția lui, doamna Bălașa², i s-au consacrat, credem, destule pagini³. Un context total potrivit înconjoară zidirea de la Pitești imediat după momentul consacării. Un timp de foc și sânge, marcat de căderea rapidă din scaun nu numai a ctitorului, Constantin Șerban, ci și a următorului domn, Mihnea al III-lea Radu (23 februarie/5 martie 1658-23 noiembrie/3 decembrie 1659), două momente violente care au determinat expediții de pedepsire nu numai din partea turcilor, ci și a tătarilor, probabil cele mai dure invazii străine din istoria evului mediu muntenesc⁴. De aceea avem toate motivele să temperăm o chestiune de nuanță,

* Biserica Domnească „Sf. Gheorghe” din Pitești.

¹ Gheorghe Economul (Coculescu), *Catagrafie de toate odoarile biserici sf. marelui mucenic Gheorghe făcută în leat 1852 ghenar, 1-iu*, foaia 20, tradusă și publicată în Spiridon Cristocea, *Catagrafii din secolele XVIII-XIX ale unor mănăstiri și schituri din actualul județ Argeș*, Editura Ordessos, Pitești, 2013, pp. 227-235 consemnează 18 mai, ceea ce ar da o zi de duminică, propice pentru asemenea acte. Ștefan Balș, când descoperă vechea pisanie, nu traduce data, ci se mulțumește doar să o publice din nou pe cea veche, cu pretenția copierii catagrafiei din 1852, vezi Ștefan Balș, *Biserica Sf. Gheorghe din Pitești*, RMM-MIA, anul XLV, nr. 2, 1976, p. 63, nota 4.

² Vezi monografia principală, Nicolae Stoicescu, *Constantin Șerban*, Ed. Militară, București, 1990. Vezi, de asemenea, cu alte detalii, micro-monografia Dărmănescu Octavian, *Constantin Șerban Vodă și Bălașa Doamna, ctitori în Pitești*, Argesis, XII, 2013.

³ Octavian Dărmănescu, *Ziua întâi: 13 mai, 1656, sfințirea bisericii domnești din Pitești*, Restituiri, anul XII, nr. 2 (32), 2014, *Ibidem*, partea a II-a, Restituiri, anul XII, nr. 3 (33), 2014, *Ibidem*, partea a III-a, Restituiri, anul XIII, nr. 1,(35), 2015, Idem, *Meșterul domnesc de la Pitești, 1656*, Restituiri, anul XIII, nr. 2 (36), 2015 Idem, *Ispravnicul domnesc de la Pitești, 1656*, Restituiri, anul XIII, nr. 3 (37), 2015.

⁴ Lia Lehr, *Factori determinanți în evoluția demografică a Țării Românești în secolul al XVII-lea*, SMIM, vol. VII, 1974, p. 172: „Datorită foametei împletită cu alți factori la fel de dezastruoși – în această perioadă, între 1658-1660, se înregistrează pierderi foarte mari în rândul

aceea că restaurarea științifică din secolul trecut condusă de reputatul arhitect Ștefan Balș, pentru care a fost și premiat, nu a ținut neapărat forma originală – pretenție nemanifestată din principiu de niciun restaurator la asemenea distanțe temporale –, ci una cel puțin imediat-următoare, sperăm de secol XVII⁵. Paul de Alep este martorul prețios al acelei perioade. La Pitești, în august 1658, se stabilește chiar tatăl cronicarului, patriarhul Macarie al III-lea (atenție, a cincea oprire în acest târg!), în aventura recuperării din teritoriu a unor bani împrumutați⁶. Credem că reședința patriarhului a fost la biserica domnească tocmai atunci construită, Sf. Gheorghe – dacă nu fusese distrusă sau vandalizată de trupele dușmane în primăvara aceluși an, repetăm, 1658⁷ –, mai precis într-una din anexele înconjurătoare (sensul imobiliar medieval era defensiv, ctitoria se înconjura de anexe din cele mai practice necesități), într-una din casele domnești din proximitate⁸, sau, de ce nu, în chiar biserica domnească, foarte probabil singura de zid⁹.

populației Țării Românești, poate cele mai mari din cursul secolului al XVII-lea”. Alte informații oferite de articolul citat despre cataclismele acestui secol: foamete în 1602, ciumă în 1603, marea robire tătară din 1623 (până la Olt), fuga țăranilor (1634-1636) apăsați de fiscalitatea lui Matei Basarab, ciuma din 1637, foamea din 1659-1660 (cazuri de canibalism într-un document din 4 aprilie 1661), ciuma din 1660-1661, fugile țăranilor (1668-1675), ciuma din 1674-1675, secetă și invazie de lăcuste (1680-1686, cu perioada terminus 1685-1686), 1691 (parte a perioadei 1689-1692, când, ca urmare a foametei, populația mânca ce găsea), ciumă (1696-1697). Ciuma determina incendierea așezărilor comunității, inclusiv, credem, a bisericii din mijlocul ei. Nu este exclus ca și biserica domnească din Pitești să fi fost incendiată. Alături de incendierea accidentală, credem că lipsa picturii până la 1876 se datorează chiar acestei stări de fapt.

⁵ Din păcate, nu s-a făcut încă datarea științifică a porțiunilor de zid vechi. Să nu uităm că restauratorul a evitat, conform propriei opțiuni, reactivarea celor patru contraforți masivi din vechiul tablou votiv, în ulei, de la 1876, al lui Gh. Stoenescu și pe care biserica de la Golești a lui Stroe Leurdeanu, 1646, le are încă.

⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, p. 272.

⁷ *Ibidem*, p. 261, tătarii se deduseră la multe „blestemății”, profanaseră bisericile și locuiseră în ele cu robii luați. Probabil exact acum se întâmplă și epicul legendei despre Robaia, când în noaptea de Înviere turcii iau robii satul refugiat în biserică.

⁸ Prima mențiune a școlii domnești din Pitești, în 1764, când Ioan, vătaf de copii, îi învață carte în casele de lângă biserică ale unui negustor, nu generează deducția că Sf. Gheorghe Domnesc din Pitești nu avea anexe, ci doar aceea că ele nu erau pregătite pentru un învățământ public de anvergură.

⁹ În a II-a jumătate a secolului al XVII-lea majoritatea ctitoriilor de meșteșugari și negustori sunt de lemn, vezi Liviu Rotman, *Ctitorii de meșteșugari și negustori în București*, R.M.M. M.I.A., nr. 2, 1975, p. 87, de aceea ni se pare exagerată remarca lui Paul de Alep care număra în Piteștiului lui 1656 „zece biserici de piatră și de cărămidă”, vezi *Călători...*, vol. VI, p. 163. Procesul de înlocuire a unor biserici de lemn cu biserici de zid este specific secolului al XVIII-lea. Credem că biserica domnească din Pitești a fost întreținută și rectitorită chiar de către urbea pe care o onora, prin negustorii ei, dar nu în anvergură mare, deoarece noii ctitori nu sunt trecuți în pisanie. Desigur, existau ctitorii mixte, adică domn-negustori, ca în cazul bisericii Sf. Gheorghe-Nou, vezi Alexandru Elian, Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, *Inscripții medievale ale României, Orașul București*, vol. I, Editura Academiei R.S.R., 1965, p. 379, d.

În ianuarie 1659, irigat abundant de propriile opțiuni anti-otomane – ascunse perfect până atunci, domnitorul Mihnea al III-lea Radu convoacă un sinod balcanic la Târgoviște, adunare boicotată furibund, bineînțeles, de către Patriarhia de Constantinopol¹⁰. Bănuim că pe lângă înalții prelați români și străini la această întâlnire au luat parte nu numai clerul monahal, ci și cel mirean, reprezentat în primul rând de ierarii domnești, adică preoții conducători ai bisericilor domnești din Muntenia și din Oltenia, dintre care unii protopopi cu siguranță, cum vom întâlni în secolele următoare. O propunere ar fi ca „popa Ersenie” să se numere, cronologic vorbind, printre primii ierari domnești de la Pitești – dacă mai trăia în 1656, deoarece ultima informație despre el este în 1647. Această bănuială este întărită numai de fosta funcție a lui Arsenie din mirenie, aceea de postelnic¹¹, argument deloc de neglijat, dar nici hotărâtor. Suntem în faza de început a bisericii domnești din Pitești, avem devastările turcești și tătărăști din 1658-1660 care nu au cruțat nici Piteștii¹², probabil și auto-incendierile orașelor de către domnitorii autohtoni, din motive strategice, cum face, de altfel, Constantin Șerban. Biserica, după inerentele refaceri, începe să primească în interior și în afară trupurile neînsuflețite ale donatorilor. Singura piatră tombală rămasă este cea de pe care se mai poate citi doar 1661¹³.

382, situație destul de naturală care ar gira și mai mult teoria unei biserici piteștene cu ctitori comuni Matei-Basarab (Constantin Șerban) - boierul Neacșu, însă lipsa oricărei menționări din pisană veche rezumă discuția numai la informația consacrată.

¹⁰ Ovidiu Olar, *Ortodoxie și politică. O scrisoare a patriarhului de Constantinopol păstrată în Arhivele Naționale Olandeze din Haga*, SMIM, vol. XXIX, 2011, p. 286.

¹¹ *D.R.H. B.*, doc. 270 (1631, postelnic, martor, fratele lui Pană și al lui Ivan, 320 (martor, 1632), 391 (martor, 1632), *D.R.H. B.*, vol. XXIV, doc. 195 (Arsenie postelnic, martor, 1634). *Catalogul Documentelor Țării Românești* (în continuare, C.D.Ț.R.) vol. V, doc. 294, martor în zilele lui Leon Tomșa (1629-1632). *D.R.H. B.*, vol. XXV, doc. 281 (cumpărător în Izvorani, 1636), 319 (postelnic, martor, 1633), C.D.Ț.R. vol. V, doc. 76 (postelnic din Budeasa, martor, 1640), 797 (i se întăresc de către Domnie 2 rumâni, 1642. În zilele lui Leon Tomșa, 1629-1632, s-a înfrățit cu Mitrea, sluger din Mihăești), 845 (Arsenie postelnic, cumpărător, unul din boierii numiți „Izvorani” datorită proprietăților în ocina Piteștiului, Izvorani, 1642), 1083 și 1094 (boier hotarnic, 1643), *D.R.H. B.*, vol. XXX, doc. 8 (Arsenie postelnic din Budeasa, fost vânzător, 1645), 165 (proprietar în Izvorani, 1645), 346 (popa Arfenie, martor), 351 (eu, Ersenie popa dimpreună cu jupâneasa Dispa și frate-meu Pană, vânzător în Izvorani, 1645). Arsenie se numea și nepotul lui, fiul lui Pană căpitan, vezi *D.R.H. B.*, vol. XXXI, doc. 134, C.D.Ț.R., vol. IX, doc. 40 (soția lui, cumnata lui Ivan postelnic din Găleşești, se numea Ilca. Este vorba de Ilinca, foarte probabil a doua soție, pentru că în 1647, deci la doi ani de la ultima evocare a primei soții, Dispa, Arsenie și noua Ilinca ridică o cruce de piatră la Budeasa Mare, existentă și azi, vezi Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României – Județul istoric Argeș, sec. XIV-1848*, Ed. Academiei Române, București, 1994, nr. II 104, p. 149).

¹² Se pare că biserica Beștelei 1 (azi Sf. Treime) a fost incendiată în această perioadă, vezi Petre Simionescu, *Contribuții la studiul monumentului Beștelei din Pitești*, RMM-MIA, XVIII, nr. 1, 1987, p. 89.

¹³ *Inventarul bisericii domnești Sf. Gheorhe din Pitești, 1 aprilie 1972, întocmit de preotul paroh Marin M. Braniște*, p. 12: „Piatră de mormânt găsită îngropată în altar, înaintea Sfintei Mese,

Poziționarea respectivului artefact ne dă rangul domnesc sau boieresc, chiar clerical, al răposatului.

În 1689 markgraful Ludovic de Baden aflat în subordinea generalului Donat Heissler lasă la Pitești un regiment austriac, pe fondul campaniei împotriva domnitorului român Constantin Brâncoveanu¹⁴. Nu știm dacă prezența aici a soldaților de confesiune catolică a produs stricăciuni bisericii domnești. Următoarea bornă este anul 1692, cu primele două din seria de 23 de antimise de secol XVII-XIX aflate în patrimoniul bisericii domnești¹⁵. În 1714 regele suedez Carol al XII, în retragere spre Pomerania, campează trei săptămâni la Budeasa, sat aflat în ocolul Piteștilor. Prezența lui este de tristă amintire pentru piteșteni, deoarece ei se plâng domniei – fără niciun rezultat – pentru stricăciuni și jafuri, detaliu important care vizează și biserica domnească, edificiu de zid, adică un capital imobiliar defensiv foarte important pentru niște militari aflați în retragere¹⁶. Nu știm ce efecte a avut această scurtă staționare, dar un lucru cert este jefuirea Piteștiului de către trupele austriece în războiul ruso-turc (1716-1718)¹⁷, cu arderea bisericii din Golești a lui Stroe Leurdeanu¹⁸. Al treilea antimis din colecția bisericii domnești este din 1724, de pe timpul lui Daniil al II-lea (1719-1731). Urmează un antimis din anul 1732 (Ștefan al II-lea). În 1737, în cadrul războiului austro-ruso-turc (1735-1739), la Pitești are loc o bătălie între turci și austrieci la Pitești. Turcii înving trupele imperiale, le împing înspre munți, devastează Câmpulungul și iau robi din toate zonele cucerite¹⁹, deci, credem, și din Pitești. În 1738, un cutremur

aproape jumătate din lungimea ei întinzându-se sub catapeteasmă. Literele de pe jumătatea rămasă liberă sunt erodate și o parte căzute (o bună parte s-a desprins cu totul din blocul de piatră și s-a pierdut). Cu greu s-a putut citi anul 1661 și Grigorie Ghica Vodă”. Vezi trimiterea oficială, Constantin Bălan, *op. cit.*, nr. IV 511, p. 372.

¹⁴ *Cronicari munteni, vol. II*, Editura pentru literatură, București, 1961, p. 23.

¹⁵ Culoare albă, pânză de in imprimată, cu reprezentarea punerii în mormânt a Domnului Iisus, stare de conservare rea, semnat : „Mitr. Antim Ivireanu” și textul „Acestu dumnezeescu jertvennik pre carele se săvârșăste d(u)mnezeiasca cea fără de sânge și sfințita slujbă, s-au blag (oslovit și s-au sfințitu cu mâna Prea Sfințitului Mitropolitu Kyru Antim, în zilele Prea luminatului și de H(ristos) iubitor domnu Io Constandin Basarab B. Voievodulu a toată țara Rumînească. Leat 7200 (1692)”. Inscriptia intrigă, deoarece în acel an era mitropolit, pe a doua tură a lui, Teodosie (1668-1672 și 1679-1708). Al doilea antimis, tot din 1692, chiar îl menționează în cadrul aceluiași text de mai sus.

¹⁶ *Cronicari munteni, vol. I*, ed. citată, București, 1961, p. 488.

¹⁷ *Ibidem*, p. 348.

¹⁸ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I-Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea). Vol. I: A-L, indici*, Craiova, Mitropolia Olteniei, 1970, p. 343.

¹⁹ *Istoria literaturii române*, vol. I, ed. A II-a, Editura Academiei Române, București, 1970, p. 544.

mare, care s-a resimțit în Moldova și Balcani²⁰. În 1742, un alt cutremur devastator²¹. Urmează antimise din anii 1740, 1745, 1746 (toate sub Neofit I Cretanul), 1746 (Metodie, episcop de Buzău).

Pentru anul 1746 avem o mărturie foarte prețioasă, nesperată chiar, pentru două dintre bisericile piteștene dintre care una, cea domnească. Pe 7 iulie 1746 Neofit al Mirelor din Creta, duhovnic al domnitorului Constantin Mavrocordat și apoi mitropolit al Ungrovlahiei, relatează despre Pitești după prima sa vizită canonică: „După ce am plecat de aici luni (din Călinești – n.n.), în cea de a șaptea zi a lui iulie, am trecut râul Argeș și am sosit în orașul numit Pitești, care se află în județul Argeș și este așezat pe un loc șes, la dreapta râului Argeș, ce curge în jos, spre miazăzi. Se află aici și destui negustori și sunt vreo șapte-opt biserici de piatră domnești, boierești și negustorești și noi am slujit acolo două zile sfânta liturghie. (În oraș) se află o biserică domnească cu hramul sfântului mucenic Gheorghe, clădită de răposatul Constantin Șerban Basarab voevod, ctitorul Mitropoliei din București, în anul de la Adam 7164, nezugrăvită încă. Mai este și o altă biserică ce se numește Biserica din Greci, cu hramul Bunei vestiri a Născătoarei de Dumnezeu, ce a fost clădită de Iovan, mare logofăt în zilele lui Petru Vodă, fiul lui Mircea Vodă, la 7072 de la Adam. Mai sunt și alte diferite biserici de piatră precum am spus mai sus. În acest oraș Pitești s-a purtat în timpurile trecute războiul dintre turci și cătane și turcii au avut drept căpitan pe Murtaza, pașă cu două tuiuri, iar cătanele nemțești pe un colonel oarecare și pe fiul unei contese; și în acest război au biruit turcii și colonelul a fost ucis și capul său a fost adus la București, și l-am văzut și noi, și încă două-trei căruțe de capete de-ale cătanelor. A fost rănit ușor și fiul contesei, însă a fugit. Acestea despre Pitești”²². Urmează momentul 1764, cu evocarea unui Ioan, „vătaf ot școala nouă domnească ot Sf. Gheorghe”²³. Nu știm încă dacă adjectivul „nouă” trimite la orientarea școlii, cu predare în română, sau la existența alteia, mai vechi, la Sfântul Gheorghe.

Cronologic, urmează enumerarea a două antimise, datate 1771 și 1773 (Grigorie al II-lea de la Colțea sau Grigorie al III-lea), aflate în patrimoniul bisericii domnești. În 1772, în timpul războiului ruso-turc (1768-1774), turcii

²⁰ *Călători străini*, X, partea a 2-a, p. 875, nota 109. Acum, din cauza dărâmării, este dezafectată Curtea Veche din București.

²¹ Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României, fascicula I, n-rele 1-764*, București, 1905, p. 94 (biserica mănăstirii Mărginei). Autorul mai amintește de un cutremur mare, după 1737, cel mai probabil 1740, când cade de tot biserica domnească din Târgoviște a lui Petru Cercel, rectitorită de Constantin Brâncoveanu, vezi *Ibidem*, p. 105.

²² M. Caracaș, P. Cernovodeanu, N. Stoicescu, *Jurnalul călătoriilor canonice ale mitropolitului Ungrovlahiei Neofit I Cretanul* în „B.O.R.”, XCVIII, nr. 1-2, 1980, pp. 270-271. Vezi și *Călători străini*, IX, București, 1997, p. 173 (evocare parțială).

²³ Pr. Marin M. Braniște, *Câteva știri despre școlile din orașul Pitești înființate pe lângă biserici înainte de Regulamentul Organic*, M.O., anul XVII, nr. 3-4, 1965, p. 173-175.

devastează schitul Buliga²⁴, informație care ne forțează, într-o anumită măsură, să prezumăm și alte biserici piteștene, mai ales cea domnească, de a fi împărțită aceași tristă soartă. În 1780, mărturia lui Domenico Sestini despre Pitești, cu „250 de case, cu șapte biserici sărăcicioase și câteva mănăstiri”. Tot el amintește o tradiție de Sf. Gheorghe: „În cursul acestor plimbări, am observat că la toate porțile caselor se aflau câte două ramuri de fag”²⁵. În 1784, o altă referire la școala de pe lângă biserica domnească de la Sfântul Gheorghe²⁶. În 1787, un antimis (Filaret, episcop de Râmnic). În 1788 Piteștiul este traversat, pe fondul războiului ruso-austro-turc (1787-1792) de către un corp de oaste turcesc²⁷. În 1794, o mărturie a teologul clasicist și editorul de texte antice James Dallaway, prietenul de călătorie al botanistului și medicului John Sibthorp în cortegiul noului ambasador englez la Poartă, despre o toacă din Pitești, probabil a bisericii domnești²⁸. În următorul an, 1795, biserica domnească din Pitești primește un potir – astăzi nu se mai află în patrimoniul ei, cu toate că în 1940, da²⁹ –, cu inscripția: „Țenea. Velica, Pătru; 1795, iulie

²⁴ Idem, *Schitul Buliga*, M.O., anul XVIII, 1966, nr. 1-2, p. 57.

²⁵ *Călători străini*, vol. X, București, 2000, partea I, p. 344-345.

²⁶ Redăm însemnarea de pe „Mineiul lunii august”, 1780, Râmnic, sub Filaret, aflată în inventarul bisericii domnești: „Aici au însemnat robu(l) lui Dumnezeu Ioan, dascăl de Pitești, fiindcă am învățat copii de orași și am făcut școală aici în oraș. S-au pus aici, ca să fie spre încredințare la cei ce vor citi cum că așa au fost. Iar cel ce nu va crede, pârâși să aibă pe sfinții îngeri și pe marele mucenic Gheorghie, a cărui pomenire săvârșim și iaste hram aici la această biserică domnească. Și eu am învățat copii aproape de această sfântă biserică, în casa Manului Coj(ocaru). Deci am scris, ca să să fie minte, aicea într-această foae. 1784, august 6”.

²⁷ Pr. Marin M. Braniște, *Însemnări pe cărți vechi bisericești*, M.O., anul XIX, 1967, nr. 11-12, p. 937: „și un Sali agă cu multă sumă de oaste turcescă au venit în Pitești și din Pitești s-au rădăcat în Râmnic”. Avem și o inscripție la Hurezi: „În anul de la Hristos 1787, Octomvrie, au venit turci, Muscali și cu Nemți în țară, ca să să bată, și, făcându stricăciuni, robi multe, cătu și sfintele biserici le-au făcut grajduri de cai, ce nu s-a pomenit”, Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 183. Și o alta, tot de la Hurezi, de biserica Doamnei, adică bolnița: „La leat 1789, fiindu răzmiriță și nevoe mare în țară de Neamți și de Turci, au venit un saraschier cu oaste turcescă de au șezut în mănăstire o lună și multe stricăciuni s-au făcut sfintei besereci: ajunsase grajduri de cai – cât deznădăjduise Rafail egumenul ce era atunci că nu va mai vadea deres”, vezi *Ibidem*, p. 193. La fel, în Râmnicu Vâlcea turcii strică biserica domnească Cuvioasa Paraschiva a lui Pătrașcu cel Bun, sfântul lăcaș fiind transformat în grajd de cai, vezi Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I-Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*. Vol. 2: M-Z, *indici*, Mitropolia Olteniei, 1970, p. 544.

²⁸ Redăm evocarea: „La răsăritul soarelui, am fost treziți în modul în care grecii «ortodocșii?» moderni sunt chemați la rugăciune. Din moment ce turcii au aversiune față de clopote și nu le suportă în locurile stăpânite de ei, soluția practică s-a găsit printr-o bucată de scândură agățată în clopotniță în care se lovește cu două ciocane, care produc un sunet puternic și variabil ce poate fi auzit de la o mare distanță. Unii dintre ei, mai experți, produc un fel de muzică, ce nu este deloc neplăcută”, în *Călători străini*, vol. X, partea a II-a, pp. 1214-1215.

²⁹ Ion Gr. Rădulescu, *Un monument istoric: biserica Sf. Gheorghe din Pitești*, Păstorul Ortodox, nr. 11-12, 1939, p. 382.

25”³⁰. În 1796, o judecată la Pitești urmată de un jurământ, potrivit uzanței, în biserica domnească de aici³¹. În 1800, un antimis din timpul lui Iosif al Argeșului. În 1802 Mano Ibrahim, aghiotantul pașei de Vidin, Pasvan-Oglu, ocupă Piteștii³², incursiune care, în detaliu, ar putea însemna jaf, deci un risc pentru siguranța sfintelor lăcașuri. Tot în acest an, un cutremur considerabil, din moment ce distruge biserica din Călinești³³ și schitul Trivale³⁴, iar celei de la Golești îi cad turlele³⁵. În 1805, 20 iunie, Cârstea măcelarul donează bisericii domnești și bisericii Precista din Coastă o prăvălie în Ulița cea Mare³⁶. În 1806, 5 martie, Manda, fata răposatului Neculae Tabacu Brașoveanu, împreună cu al doilea ei soț, Pătru (Petre) – primul soț fiind Necula sârbul, abagiu –, donează bisericii domnești o prăvălie „pe marginea gârlii, despre răsărit până în marginea Uliți, care gârlă curge prin mijlocul orașului”, mai precis „în dreptul zidului Biserici Domnești care să hotărăște cu numita biserică despre apus și pe din sus cu prăvăliia dumnealui hagi Țenea și pe de la vale cu locul frati-mieu Mâini”³⁷. Suntem deja în timpul războiului ruso-turc (1806-1812), Piteștii fiind cucerit – în dauna locuitorilor și a clădirilor lor – de amândoi adversarii³⁸. În 1807, 30 august, Mărgărita, soția răposatului Nicolae Inimăroiu, dă bisericii domnești și bisericii Precista din Coastă o prăvălie vecină cu cea pe care o dăduse înainte cu doi ani Cârstea măcelarul, cumnatul ei. Semnează, printre

³⁰ V. Brătulescu, *Biserici din județul Argeș*, BCMI, anul XXVI, 1933, p. 41.

³¹ Mihail M. Andreescu, *Documente muntene: Argeș*, București, 2004, doc. 228-234, pp. 259-264.

³² Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988, p. 96.

³³ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I-Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea). Vol. 1: A-L, indici*, Craiova, Mitropolia Olteniei, 1970, p. 132.

³⁴ Pr. Marin M. Braniște, *Partenie Nica Buligeanul (1786-1827)*, M.O., anul XV, 1963, nr. 9-10, p. 741. Tot în 1802 cade din nou biserica mare domnească din Târgoviște, vezi Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 127.

³⁵ Teodor Mavrodin, Ion S. Băcanu, Spiridon Cristoceca, Grigore Constantinescu, *Argeș. Ghid turistic al județului*, Editura Sport-Turism, București, 1978, p. 47.

³⁶ *Registrul cu acte în copii al bisericii domnești Sfântul Gheorghe din Pitești*, foaia 13 (tradus de Prof. Spiridon Cristoceca). Semnează următorii slujitori de la Sf. Gheorghe: popa Nițu, popa Nicolae, popa Preda, scriitorul actului, Dionisie ieromonah sachelarie și Ioan ierei protopop. Din partea celuilalt lăcaș dăruit, semnează duhovnicul David. În 1845 biserica domnească va răscumpăra jumătatea prăvăliei bisericii Precista cu cea a Policseniei Beștelei, vezi *Ibidem*, foaia 16.

³⁷ *Ibidem*, foaia 12. Donatoarea evocă și faptul că părinții ei au fost îngropați la Sf. Gheorghe. Documentul enumeră mai marii clericilor de la Sf. Gheorghe din acel an: Dionisie proin sachelarie și protopopul Ioan, deoarece la martori se semnează alți clerici: „popa Ianache duhov.”, „popa Preda de la Biserica gospod.”, „popa Nicolae”, popa Nițu și Ilie diiaconul (foarte probabil viitorul preot Ilie de la Sf. Gheorghe-domnesc). Patru frați ai testatoarei revendică dania în 1813, dar nu reușesc în inițiativa lor vezi *Ibidem*, foaia 19, nr. 9.

³⁸ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.*, p. 96.

alții, protopopul Ioan de la Sf. Gheorghe³⁹. În 1808, un antimis din timpul lui Iosif, episcop de Argeș. Tot în 1808, clopotul mic, cu al doilea hram, Sfinții Arhangheli⁴⁰. Sunt evocați acum preoții Preda, Chițu, scutit, și Ilie⁴¹. În 1809, 1 martie, Safta, soția vătafului de măcelari Dumitrașco, răposat, lasă bisericii domnești o prăvălie. Aceasta, din lemn, era de fapt construită pe pământul bisericii, în Ulița Mare, cu chirie, pe tura lui Dionisie, proin sachelarie, răposat acum⁴². Tot în 1809, 1 iunie, episcopul Iosif întărește protopopului (Ioan Coculescu) casele ieromonahului Dionisie – cu care, se pare, protopopul era rudă⁴³. Și tot în 1809, 24 octombrie, biserica domnească cumpără „doo ochiuri de prăvălie numai binau” de la Dimcea Mortasitul, construcție aflată lângă casa fostului protopop Ioan⁴⁴.

³⁹ *Registrul...*, foaia 13.

⁴⁰ Inscricție: „Prilोजना sie svono țercova voleaci hramsviatih arhanghelă, 1808”, în traducere: „Se dăruiește acest clopot bisericii cu hramul Sfinților Arhangheli”. Această piesă nu era în anul 1887, clopotele de atunci fiind din 1832, cel mare, și din 1847, cel mic, vezi Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară*, București, 1887, p. 4 (152).. Mai potrivit ar fi ca acest clopot mic, din 1808, să fie al bisericii fostului schit piteștean al Mitropholiei, Buliga, cu hramul Sf. Arhangheli. Totuși, potrivit unei tradiții, Doamna Bălașa, ctitoră la Pitești, face schitul Păușa al mănăstirii Cozia (vezi Ec. D. Lascar, *Calendar bisericesc ortodox al județului Argeș*, Pitești, 1899, p. 49), schit care, în anul (re!) ctitoririi, 1857, figura cu același hram, vezi Teodor Mavrodin, *Episcopia Argeșului, 1793-1949*, Pitești, 2005, p. 193. Plus un fapt premonitor, acela că metocul Mitropoliei la Pitești, schitul Buliga, cu hramul Sf. Arhangheli, dărâmat abuziv în 1898-1899 pentru a face loc parcului orașenesc – și cu cărămida vândută în târg – și-a păstrat hramul, alături de altă biserică-martir, Sf. Nicolae cu Ceas, demolată de comuniști în 1962, la biserica domnească din centrul orașului.

⁴¹ Ion Ionașcu, *Catagrafia eparhiei Argeș la 1824*, București, 1942, p. 33, după Șt. Berechet, *Catagrafia episcopiei Argeșului în 1808*, B.O.R., s II, anul XL (1922). Sacerdoții de la Sf. Gheorghe au fost mereu, dacă nu supranumerari, în număr îndestulător. Situația nu era nouă, toată țara fiind plină de preoți, diaconi și țarcovnici (grămățici), deoarece erau scutiți de anumite dări, fiind scoși din catastifele Vistieriei. Chiar mitropolitul Nectarie îl obișnuia pe domnitorului Ioan Caragea în 1813 cu această stare de fapt: „Căci din vechime trebuia să fie lângă preoți câte doi grămățici, un dascăl și un paracliser, scutiți și ei de dajdii”, vezi D. Furtună, *Preoțimea românească în sec. al XVIII-lea. Starea ei culturală și materială*, Vălenii de Munte, 1915, p. 29.

⁴² *Registrul...*, foaia 6. Documentul menționează că toată familia ei era îngropată „la această biserică”, adică în cimitirul dimprejurul ei, dezactivat astăzi, dispărut cu timpul, când municipalitățile de secol XIX au interzis înhumarea în interiorul urbei. Donația este scrisă de Nicolae dascălul – foarte probabil la biserica domnească – și, printre alții, mai semnează și popa Mihai, cumnatul răposatului Dumitrașcu. Donatoarea se va ridica cu sora ei, Voica, soția răposatului preot Mihai Bogatu, împotriva bisericii domnești, pentru dărâmarea unei donații a fratelui lor, Trașcu, dar nu reușesc, vezi *Ibidem*, foaia 6.

⁴³ *Ibidem...*, foaia 18. Măsurătoarea locului bisericii pe care acesta, cu voia episcopiei, își ridicase locuința, va fi realizată de egumenul Partenie (Nica) Buligeanu. Act întărit în 1826 de către Grigorie și în 1828 de către Ilarion, episcopi de Argeș.

⁴⁴ *Ibidem*, foaia 21, nr. 28. Biserica o va închiria boiangiului Toșa, apoi, după moartea lui, fraților Dimceo, în 23 aprilie 1828, vezi *Ibidem*, foaia 3.

În 1811, biserica domnească din Pitești primește un chivot mic, în formă de cutie, existent și în 1933⁴⁵, și astăzi⁴⁶. Tot în 1811, un *Octoih* de Argeș în două exemplare și o icoană mică, cu două fețe⁴⁷ și *Învățăturile* lui Polizon Kontu Ioanitul. În 1813 cei patru frați ai donatoarei din 1806, Manda, fata răposatului Neculae Tabacu Brașoveanu, încearcă să dărâme actul, dar nu reușesc⁴⁸. Tot în 1813, un *Liturghier* și o evocare a cântărețului Gheorghe (probabil viitorul diacon Gheorghe Coculescu, fiul protopopului Ioan) care arată o milă veche, domnească, și e absolvit de dajdie de către însuși domnitorul Ioan Caragea⁴⁹, ceea ce ne îndreptățește să credem că la acel an biserica domnească încă mai avea acest statut aulic, de biserică cu trecere în fața domniei. În 1814, *Enciclopedia* lui Ștefan Comita. Tot în 1814 preotul Mihai bogatul negociază, ca socru al lui State Moscu, o chirie a unei prăvălii a bisericii⁵⁰. Acest cleric, răposat deja în 1817, vinde ilicit o prăvălie a bisericii, act descoperit și dărâmat de epitropie în 20 iulie 1817⁵¹. Tot în 1817, 8 noiembrie, biserica domnească vinde negustorului Lilea brașoveanul un petic de loc lângă zidul bisericii pe suma de o sută cincizeci de taleri⁵². În aceeași zi epitropia vinde negustorului Lilea brașoveanul un petic de loc lângă zidul bisericii pe suma de o sută cincizeci de taleri⁵³. De altfel, 1817 este un an important documentar. Domnitorul Ioan Caragea iartă de birul preoțesc și de alte impuneri financiare laice trei preoți de la Sf. Gheorghe (nu li se dau numele) după vechile scutiri pe care aceștia i le arătaseră⁵⁴. Aflăm că aceștia se bucură de șase pogoane (trei hectare) de vie în județele Muscel și Argeș – pe care, credem, secularizarea averilor mănăstirești din timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza le-a etatizat. Mai aflăm că episcopul impune, pe lângă cei trei clerici de mai sus, încă doi, un preot și un diacon, rugându-l pe domnitor

⁴⁵ V. Brătulescu, *op. cit.*, p. 41.

⁴⁶ De fapt anul nu este tipărit pe chivot, ci pe cutia pentru împărțășanie din interiorul chivotului.

⁴⁷ Fața 1: Sf. Teodosie, Sf. Antonie, Sf. Atanasie. Fața 2: Botezul Domnului

⁴⁸ *Registrul...*, foaia 19, nr. 9.

⁴⁹ V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, tom X, p. A, p. 146-147, sesizat în Ion Gr. Rădulescu, *op. cit.*, p. 378: „să scutească și drepte bucatele lui de vinăriciu i dijmărit”.

⁵⁰ *Ibidem*, foaia 20, nr. 10.

⁵¹ *Ibidem*, foile 9-10. Pe 8 iulie 1817 Simion armeanul vinde (fără știrea epitropiei bisericii domnești) o prăvălie cumpărată ilegal, mai de mult, de la popa Mihai Bogatu, cu martori negustorii Iene și Theodorache, cojocari și vecini de afacere. Semnează Constandin, tovarășul lui Simion, cumpărătorul haği Boiul. Scris de „diiaconu Vasilie Gărdescu, scriitorul Epitropii Biserici Gospod”. Biserica îi înapoiază banii după 12 zile, același an, după depistarea fraudei. Din document reiese că popa Mihai Bogatu era răposat la acea dată. Următorul chiriaș al acestei prăvălii este Guță (*Ibidem*, foaia 20, nr. 18).

⁵² *Ibidem*, foaia 7. Semnează: protopopul Nițul, fostul protopop, Nicolae, popa Ilie, epitropul Dobrian. Act scris de diaconul Vasilie Gărdescu, viitorul protopop de Pitești din 1822.

⁵³ *Ibidem*, foaia 11. Semnează: protopopul Nițul, fostul protopop, Nicolae, popa Ilie, epitropul Dobrian. Act scris de diaconul Vasilie Gărdescu.

⁵⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 315.

să-i scutească și pe ei de îndatoririle financiare. În 1818, un *Pomelnic* al bisericii domnești, manuscris nenumerotat, existent în 1974 – în anul publicării unui articol de către părintele Marin Braniște⁵⁵, parohul de atunci –, dar de negăsit astăzi. În 1819, 6 martie, Ioniță măcelarul și soția lui, Despa, vând bisericii domnești o prăvălie în Ulița Mare a târgului cu prețul de 2200 taleri, bani dați de episcopul Dobrian⁵⁶.

În anul 1820 Nicolae Mitilineu, grec crescut în Iași, în etate de 30 de ani, vine din București, unde încercase să organizeze o școală particulară, și face o școală pe grecește în anexele de la Sfântul Gheorghe⁵⁷. Dascăl iubit de piteștenii care nu ezită să-și dea copiii la școala lui cea nouă, domnească – se pare că el acoperea și nevoile stranei, Mitilineu rămâne un pedagog de succes în istoria învățământului piteștean, școala lui funcționând până în jurul lui 1846. 1821 este un an tulburător pentru Pitești, devenit sediu al eteriștilor. Aceștia, în retragere, distrug mai multe zone ale târgului, în special la schiturile Buliga și Trivale⁵⁸. Tot în 1821, 29 mai, Tudorache cojocarul face o înțelegere cu episcopul Hagi Țenea, cedând niște drepturi în favoarea bisericii contra trecerii numelui lui la pomenirea⁵⁹ – cu trei zile înainte biserica îi cumpărase o altă prăvălie, fostă a lui Tudor bogasieru⁶⁰. La sfârșitul acestui an, un cutremur destul de mare⁶¹. Credem că despre acest cutremur este vorba în pisania bisericii vecină, Sf. Nicolae, reînnoită, de zid, în 1812⁶². În 1822, 12 august, Zmăranda Mantu, soția răposatului Gheorghe Mantu și sora răposatului Theodorache Simionoiu, lasă bisericii domnești un loc de prăvălie lângă cea a

⁵⁵Pr. Marin M. Braniște, *Școli particulare piteștene – dintre care unele pe lângă biserici – în veacul al XIX-lea*, M.O., anul XXVI, nr. 3-4, 1974, p. 254, nota 19.

⁵⁶*Registrul...*, foaia 16. Semnează popa Nicolae, duhovnic, și popa Zamfir.

⁵⁷Pr. Marin M. Braniște, *op. cit.*, p. 254. Pentru 1838, Idem, *Câteva știri despre școlile din orașul Pitești înființate pe lângă biserici înainte de Regulamentul Organic.*, M.O., anul XVII, nr. 3-4, 1965, p. 180. Pentru 1847, Idem, *Școli particulare...*, p. 255. Spiridon Cristocea, *Școli particulare din Pitești în 1846*, Argesis, XVI, Pitești, 2007, p. 347: la inspecția ministerială a lui Toma Serghiescu din 1846 Nicolae Mitilineu avea 58 de ani, deci era născut în 1788. Într-un document din 1838 evocat în Pr. Marin M. Braniște, *Școli particulare...*, p. 254, nota 18, Nicolae Mitilineu avea 47 de ani, deci era născut în 1791. Soția lui, mai mică cu 4 ani, se numea Evdochia. Găzduit cu școala lui în incinta bisericii domnești, va avea o relație apropiată cu clerul ei, trecându-se în 1839 în pomelnicul mare, vezi *Ibidem*, p. 254.

⁵⁸Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.*, pp. 119-120.

⁵⁹*Registrul...*, foaia 9.

⁶⁰*Ibidem*, foaia 20, nr. 19.

⁶¹I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olt, vol. I*, Ramuri, Craiova, 1934, p. 253. Lovită de magnitudinea considerabilă, bisericii Sf. Gheorghe-Nou din București îi cad turlele. Tot acum cade de tot biserica mănăstirii Plumbuita, unde în pisanie se menționează „grozav cutremur”, vezi Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 82. Acum cade și Turnul Colții, vezi *Ibidem*.

⁶²Constantin Bălan, *op. cit.*, nr. XV 548, p. 386.

sorei ei, Joița. Testatoarea era fata răposatului Simeon, județ de Pitești⁶³. În 1824 preoții de la Sf. Gheorghe sunt Hristea (60 de ani), Gheorghie (35 de ani), împreună cu diaconul Ioan, toți fiind scutiți printr-un privilegiu domnesc⁶⁴. În 1825, 10 august, Constantin sin popa Preda⁶⁵ se învoiește să plătească chirie bisericii domnești cincizeci de taleri anual pentru un loc, pentru a-și face prăvălie⁶⁶. În 1826, 5 iulie, Hagi Țenea, fost epitrop la biserica domnească, vinde aceleiași biserici și bisericii Precista din Coastă, amândouă proprietare ale prăvăliei lui Cârstea măcelarul, un drum de servitute⁶⁷. Peste două săptămâni, la cererea protopopului Vasile, conducătorul bisericii domnești, Grigorie al Argeșului rânduiește un împuternicit care să măsoare locul bisericii domnești pe care răposatul protopop Ioan (Coculescu) își ridicase casele⁶⁸. La măsurătoare, din partea bisericii, se prezintă preotul Athanasie, viitor conducător, peste trei ani, al Precistei din Coastă – din această relație știm că a fost slujitor la Sf. Gheorghe.

În 1828, *Condică de venit și cheltuieli*, manuscris nenumărat, pierdut subit, cu toate că părintele Marin Braniște l-a consultat⁶⁹. Tot în 1828, de sărbătoarea Sf. Gheorghe, au loc două închirieri de prăvălii⁷⁰. 1830 este anul

⁶³ *Ibidem*, foile 4-6. Protopopul Vasile de Pitești (un Vasilie ierei este întâlnit și în *Pomelnicului bisericii domnești tipărit de Gheorghe Iconomu, 1842.*, probabil același) o arată protosinghelului Vlasie de la episcopie (un Vlasie arhimandrit este întâlnit și în *Pomelnicului bisericii domnești tipărit de Gheorghe Iconomu*, probabil același) – instituție care își avea încă sediul administrativ la Pitești, cleric superior care o contrasemnează spre îndeplinire. Se pare că este doar o întărire prin testament a donatoarei, deoarece pe locul dat mai înainte, cu voia bisericii, stătea cu chirie Badea băcanu. Donația obligă epitropii să dea din veniturile „locului” câte cinsprezece taleri anual clerului domnesc pentru pomenirea donatoarei. Martori: Vasilie protopop, popa David duhovnicul, popa Andronache. Scrisă de Gheorghe diacon ot oraș Pitești și adeverită de Iosif, episcopul Argeșului.

⁶⁴ Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 33.

⁶⁵ Constantin Popescu, vezi *Ibidem*, foaia 4. Un Preda ierei se menționează și la începutul *Pomelnicului bisericii domnești tipărit de Gheorghe Iconomu* în 1842.

⁶⁶ *Ibidem*, foaia 3. Menționăm că, potrivit documentului, biserica mai închiriasse pământ, în apropiere, boiangiului Necula și stolnicului Ioan Socolescu care își deschiseseră aici prăvălii. Localizarea este dificilă. Se menționează „un loc pă gărlă” (presupunem gărla Scorobaiei, care, în propunerea dr. arh. Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, Editura Paralela 45, Pitești, 2007, p. 37, fig. 9, trecea prin mijlocul urbei, chiar prin fața bisericii domnești. Tot în aceeași propunere, Scorobaia se vărsa în Mislea în preajma bisericii Sf. Vineri de azi, de unde și amintirea lor păstrată în numele străzii Râurilor). Conform următorului document în copie, soția lui, Lucsandra, se învoiește în 1846 să mărească chiria anuală la 100 de lei, deoarece, cu timpul, proprietarul (răposat deja), se întinsese peste limitele din contract, vezi *Registrul...*, foaia 4.

⁶⁷ *Ibidem*, foaia 14. Semnează din partea bisericii domnești protopopul Zamfir și dascălul Stan și preotul „Athanasie diputat”. Pe acest a din urmă îl vom găsi peste trei ani, în 1829, conducătorul bisericii Precista din Coastă, vezi *Ibidem*, foile 14 și 18.

⁶⁸ *Ibidem*, foaia 18.

⁶⁹ Pr. Marin M. Braniște, *Școli particulare...*, p. 254, nota 18.

⁷⁰ *Ibidem*, foile 3 și 21.

primei menționări a episcopului Mihai Pop la biserica domnească⁷¹. Conlucrând cu conducătorul bisericii din acel an, protopopul Vasilie, acest episcop va fi înlocuit din episcopie de-abia la finele lui 1840⁷², nu fără puțin deranj⁷³. În 1830 biserica domnească cumpără prăvălia lui Nicolae, fiul lui Dumitrache Păun⁷⁴, și îi stabilește chiria lui Păun, cojocar⁷⁵. În 1832, doi comercianți vecini cu altarul bisericii domnești, Gheorghe Petru⁷⁶ și postelnicul Grigorie Petrescu⁷⁷, se învoiesc la chirie. În 1833, următorii clerici deserveau la Sf. Gheorghe: Hristea duhovnic, David și Dumitru, diaconul Tănase și dascălul Constantin⁷⁸. În 1834 episcopia mai eliberează lui Nicolae, fiul lui Dumitrache Păun, o mie de taleri, deoarece acesta se plânsese Tribunalului că în urmă cu patru ani, când vânduse o prăvălie bisericii, fiind tânăr, a acceptat un preț prea mic⁷⁹. În 1836 școala pe grecește de la Sf. Gheorghe a lui Nicolae Mitilineu are 62 de copii⁸⁰, deja un vârf ultim, din această perioadă ea începând să decadă, deoarece spiritul vremii era de românire a învățământului. În 1837, un *Molitvelnic* de-al lui Chesarie. Pe 11 ianuarie 1838 are loc un puternic cutremur de pământ. Avem chiar o însemnare pe o fostă carte a bisericii, un Orolighion adecă ceasoslov, Brașov, 1835⁸¹. Cu siguranță Piteștiul a suferit pagube, deoarece de Sf. Gheorghe, Lilea Teodor (Lilea brașoveanul, cumpărătorul de loc din 1817) se angajează să repare caldarâmul a două prăvălii ale bisericii, „acelea de la răspântie, una de la răposata Manda și alta de la răposatul Dumitrașcu”. Semnează episcopul Mihale Popovici (Mihai Pop) și protopopul Gheorghe (Coculescu, foarte probabil), prima mențiune în această funcție⁸². În 1839 episcopia bisericii domnești câștigă definitiv o prăvălie în Ulița Târgului, donație de la un anume Trașcu,

⁷¹ *Ibidem* foaia 11.

⁷² *Ibidem*, foile 1 și 11.

⁷³ *Ibidem*, foaia 22, nr. 38, intitulat „Treisprezece bucăți hârtii: ale Episcopiei biserici, ale Cărmuirii, ale Judecătoriai, ale Departamentului, toate atingătoare de scoaterea lui Mihai Popovici din prăvăliile biserici”.

⁷⁴ *Ibidem*, foaia 11.

⁷⁵ *Ibidem*, foaia 20, nr. 16.

⁷⁶ *Ibidem*, foaia 7.

⁷⁷ *Ibidem*, foile 8 și 21, nr. 21.

⁷⁸ Pr. Marin M. Braniște, *Catagrafia preoților din județul Argeș la 1833*, M.O., anul XIII, nr. 5-6, 1961, p. 398.

⁷⁹ *Ibidem*, foaia 11.

⁸⁰ Spiridon Cristoceca, *Despre școlile particulare din Pitești și din fostul județ Argeș în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Argesis*, XI, Pitești, 2002, p. 493.

⁸¹ Pr. Marin M. Braniște, *Însemnări...*, p. 935: „Astăzi la 11 ale lui ghenarie, anul 1838, la 4 ceasuri din noapte, marți spre miercuri, s-au cutremurat pământu, încât au dărâmat multe ziduri. Marcu Marinescu”. Tot acum cade de tot biserica mănăstirii Pasărea, vezi Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 73.

⁸² *Ibidem*, foaia 12.

răposat⁸³. Surorile lui⁸⁴, „Safta Trențoaia și Voica prieteasa, soția popi lui Mihai bogatu” doreau recuperarea în folosul lor a acestei danii.

În 1840, o cădelniță de argint, aflată în patrimoniul bisericii domnești, cu inscripția: „această cădelniță s-a făcut de robi lui Dumnezeu Ion Cuza și soția sa, Victoria Cuza, născută Rosit, la anul 1840, iulie 10”. Aceiași donatori oferă un sfânt disc cu inscripția „Trupul lui Hristos luați și din izvorul cel fără de moarte gustați, an 1840 iulie, 10”⁸⁵ și un sfânt potir: „acest potir s-a făcut de robii lui Dumnezeu Ioan și Victoria la biserica Sf. Mare Mucenic Gheorghe din satu Pitești, la anul 1840, iuli, 10”. Pe 9 iulie, același an, Hristea Anghel, băcan, ia de la epitropia bisericii domnești un permis de trecere prin prăvălia bisericii, contra a cinci oca de unt pe an⁸⁶. La sfârșitul anului, epitropul Mihai Pop este înlăturat din cadrul bisericii domnești⁸⁷. Deja pe 10 ianuarie 1841 episcopul Ilarion contrasemnează votul mahalagiilor care pun alți epitropi la Sf. Gheorghe, „oameni de toată cinstea, cu stare bună și cu frica lui Dumnezeu”: protopopul Gheorghe iconomul (Coculescu), Nicolae Coculescu (al II-lea, viitor primar) și Pandele Petre (ctitor la Sf. Ilie, așa cum însuși menționa)⁸⁸. În 1841, *Slujba Sfântului Nifon*. Tot în acest an băcanii Mincă Grigoriu și Theodorache Constantin, negociază chiriile cu biserica domnească⁸⁹. Cu ocazia unei negocieri de chirie, tot în 1841, este amintită școala domnească (adjectiv supralicitat atunci, deoarece era o școală particulară, în grecește, a lui Nicolae Mitilieu)⁹⁰. În 1842 se editează pentru uzul intern al bisericii *Pomelnicului bisericii domnești tipărit de Gheorghe Iconomu*. Este vorba despre un pomelnic de început de secol XIX – probabil și cu câteva persoane din secolul anterior, nu ne referim la ctitorii mari și la Iosif, primul episcop de Argeș –, prețios, bineînțeles, dar nu unul general. Se pune întrebarea dacă protopopul nu a avut acces la pomelnicele mai vechi – cel din 1818, azi pierdut, a supraviețuit până în 1974 – sau acesta este doar unul personal, din moment ce câțiva preoți trăitori în perioada slujirii lui aici nu sunt trecuți deloc. Înclinăm către al doilea răspuns. Tot în 1842 Ghenea Andrei, mahalagiu de încredere, negociază o chirie cu biserica domnească⁹¹.

În 1844 Ilarion Argeșiul, episcopul locului, aprobă cererea clerului domnesc (preoți, nu se arată câți, diacon și protopop) de alocare din venitul

⁸³ *Ibidem*, foaia 7.

⁸⁴ Amândouă erau fiicele lui Gheorghe Lupașcu, vezi *Ibidem*, foaia 21, nr. 25.

⁸⁵ Existent și azi în patrimoniul bisericii, consemnat și de V. Brătulescu, vezi *op.cit.*, p. 41, în 1933, autor care s-a rezumat doar la mențiunea 1840.

⁸⁶ *Registrul...*, foaia 4.

⁸⁷ *Ibidem*, foaia 1.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*, foaia 7.

⁹⁰ *Ibidem*, foaia 10. Prăvălia în discuție era vecină cu „zidul odăilor biserici care este școala”.

⁹¹ *Ibidem*, foaia 8.

bisericii, anual, a câte o sută de lei pentru „pentru ca să fie mai sânguitori și mai mulțămitori pă viitorime și să-ș poată întâmpina cheltuelile cele grele ale căsnicii, fiindcă și parte din mahalagii aceștii sfinte b. unii au răposat, alții au scăpătat, de la care avea și preoții oareșcare folos cu sfat de obște”⁹². Tot în acest an, o reparație a bisericii⁹³. În 1845 Ghenea Andrei, din nou, negociază o chirie cu biserica domnească⁹⁴. Tot în acest an căpitanul N. Socolescu, proprietar de prăvălie în colțul Uliței Mari, aflat în conflict cu biserica domnească pe al cărei pământ își deschisese afacerea, stinge „prigonirea” rămânând stăpân, ca și mai înainte, contra unei donații de 40 de lei anual⁹⁵. În 5 iulie, același an, Policsenia Beștelei, soția praporgicului Apostol Beștelei, fiica lui Theodorache Simionoiu, al cărui neam e îngropat la Sf. Gheorghe Domnesc, vinde acestei biserici pe suma de 4600 de lei o prăvălie în Târgul Piteștilor⁹⁶. Cu această prăvălie, în decembrie, același an, biserica domnească se va răscumpăra față de biserica Precista din Coastă pentru jumătatea din prăvălia comună, donație din 1805, a lui Costea măcelarul⁹⁷. Tot în 1845, un antimis (Neofit al II-lea), *Istoria bisericească* a lui Alexandru Lesviodacs, *Gramatica Românească* a lui Nicolae Bălășescu și o *Evangelie* de Neamț. În 1846, 20 mai, mahalagii și epitropia decid învelirea bisericii cu tablă („her alb”), mărirea lefurilor preoților (cu încă cincizeci de lei pe lângă cei o sută, credem că lunar) și stabilirea lefurilor celor doi dascăli, Nicolae Russescu (o mie de lei, credem că anual) și Badea (patru sute lei, credem că anual)⁹⁸. Tot acum se menționează accidental că biserica domnească are o prăvălie pe Ulița Mare, danie de la răposata Mândița⁹⁹. Tot în 1846, un vas pentru Sf. Mir, aflat și acum în inventarul bisericii, cu inscripția: „Argheș, 1846”. În 1848, pe 18 iunie se stabilește o chirie a unei prăvălii a bisericii sf. Ilie mijlocită de ctitorul ei, Pandele Petre, fost epitrop la Sf. Gheorghe¹⁰⁰. Semnează tot în acest subiect, dar pe un duplicat, preoții Dimitrie și Alecsandru (Sandu duhovnicul)¹⁰¹.

Situată în centrul târgului, biserica domnească era înconjurată de prăvăliile ei și ale celorlalți negustori pe care, când îi contracta, îi obliga să țină curățenia¹⁰². Despre condițiile insalubre ale târgului scriu și alții¹⁰³. Nu este de

⁹² *Ibidem*, foaia 1.

⁹³ Teodor Mavrodin, Ion S. Băcanu, Spiridon Cristocea, Grigore Constantinescu, *op.cit.*, p. 37.

⁹⁴ *Ibidem*, foaia 10.

⁹⁵ *Ibidem*, foaia 2.

⁹⁶ *Ibidem*, foaia 14.

⁹⁷ *Ibidem*, foaia 16.

⁹⁸ *Ibidem*, foaia 17.

⁹⁹ *Ibidem*, foaia 4.

¹⁰⁰ *Ibidem*, foaia 8.

¹⁰¹ *Ibidem*, foaia 17.

¹⁰² *Ibidem*, foile 7, 8.

¹⁰³ Doctorul Karol Szeleki sesizează Ocârmuirii județului Argeș în 1835 că „negustorii când se află în ale lor îndeletniciri în prăvăliile împrejurate cu biserica Sf. Gheorghe fac tot felul de

mirare că pe acest fond precar riscul unui incendiu de proporții este foarte ridicat, vezi marele incendiu din 1847 din capitala București. În 18 august 1848 Piteștii cad pradă unui foc devastator. Avem câteva surse. Prima este a locțiitorului episcopiei de Argeș, Samuil Tărtășescu Sinadon, din 23 august 1848, către mitropolitul Neofit al II-lea: „Cu smerenie și cu lacrimi nemângâiate înștiințez prea sf. Voastră după potoapele cele primăvăratice, după mortalitatea vitelor, după ivirea stricătoarelor lăcuste, după biciul holerii, care încă bate pe aici, și după o secetă de trei luni, care a uscat pământul, alaltăieri noapte, la 18 ale aceștia spre noăsprezece, a izbucnit și un foc prăpăditor în mijlocul orașului Piteștilor, care în trei ceasuri a mistuit tot târgul: trei biserici, câteva mahalale și mulțime de case, între care s-au ars și metohul episcopiei, consistoria cu canțelaria și cu tot ce s-au aflat într-însul. Mână omenească era peste puțină a da lumii vreun ajutor din pricina vântului, ci a încetat de sine-și numai atunci când cel ce l-a trimis asupra-ne, pentru faptele noastre, ca asupra sodomo-gomorenilor a binevoit să poruncească a se potoli”¹⁰⁴. A doua sursă este chiar de la protopopul care a încercat să-și apere biserica aflată în pază, Sf. Gheorghe: „Leat 1848, August 18, Miercuri seara la 3 ceasuri din noapte au luat foc orașul Pitești, și au ars tot târgul, trei mahalale și trei biserici Sfântu Nicolae, Sfântu Gheorghe și Maica Precista, zidită de Ioan Mavrodolu, cea mai frumoasă biserică din acest oraș; însă în Sfântul Gheorghe n-a intrat focul, și nimic n-a vătămat, numai învelișul și clopotnița au ars, iar celelalte două biserici au ars desăvârșit. Cea mai mare parte din neguțători s-au stins cu desăvârșire, arzându-li-se și prăvăliile, și marfa și casele, mistuind iuțea focului tot în patru ceasuri, neputând a sta împotriva focului niciun fel de ajutor. Protop. Gheorghie Iconomul”¹⁰⁵.

Istoria bisericii Sf. Gheorghe din Pitești, singura biserică domnească de aici, merită o vizibilitate mult mai mare în cadrul comunității, măcar a celor pasionați de trecutul local. Pe lângă vechime și unicitatea estetică a pridvorului ei pe plan național – care, ca locuitori ai urbei, ne onorează – acest lăcaș sfânt mai are pecetea, uitată prea ușor, de biserică-martir. Să nu uităm că în 1963 autoritățile locale, în iureșul demolării a ceea ce se credea vechi, au trecut-o pe lista neagră, începând acțiunea de demolare. Sentință comutată incredibil – adverb deloc supralicitat – în restaurare generală, prin curajul unei mâini de oameni. Restaurare exemplară, sub conducerea reputatului arh. Ștefan Balș, un fel de al doilea ctitor. De aceea înșiruirea rece a datelor de mai sus pledează

murdalăc, scoțându-l du prin casele și curțile lor, în loc a-l căra afară de oraș, dimpotrivă, l-au aruncat pe lângă zidul caselor... aceasta aduce la toată obștea vătămare dă sănătate”, vezi Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.*, p. 125.

¹⁰⁴ Teodor Mavrodin, *op. cit.*, pp. 37-38.

¹⁰⁵ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 7 (155).

pentru o re-poziționare a urbei față de o instituție care de 360 de ani o animă, deci o influențează.

THE PRINCELY CHURCH FROM PITEȘTI UNTIL 1848

Abstract

After its consecration, the Princely Church from Pitești remains an important institution for the medieval urban community. It is situated right in the centre of the historical centre of the town. It owns shops and consequently it represents an important economical factor.

It is also a real educational factor for the town as long as it has a school, too. After the church caught fire in 1848, it needed new solutions in order to survive in a town which was in a continuous development.